

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 2 2008 | ÅRGÅNG 12

Bokförlaget THALES

MERA OM RAWLS OCH AVUNDSJUKAN
Ingvar Johansson

I SIN ARTIKEL »Avundsjuka och rationalitet i John Rawls *En teori om rättvisa: några reflektioner*» (TPF nr 2, 2007) diskuterar Joakim Sonnegård oklarheter i avundsjukans ställning i Rawls nämnda bok. Även om jag anser att Sonnegårds centrala reflektion är helt befogad (se pkt 1), vill jag ändå påpeka att han missar en central filosofisk distinktion (pkt 2), och att det är – Sonnegård till trots – helt klart hur Rawls ser på relationen mellan avundsjuka och svartsjuka (pkt 3). Avslutningsvis (pkt 4) vill jag så ta tillfället i akt att säga några ord om problemet med att finna ett icke avundsjukegrundat men ändå handlingsmotiverande rättvisebegrepp.

1.

JAG HÅLLER MED Sonnegård när han påpekar att det är något oförlöst över Rawls behandling av avundsjukan. Rawls hävdar explicit att rationella personer inte är avundsjuka, dvs. att det är rakt av irrationellt att vara avundsjuk; men eftersom det är viktigt för honom att visa att hans rättvisepprinciper inte har sin grund i avundsjuka, ger han samtidigt också intrycket att det är något moraliskt förkastligt med avundsjuka. Sonnegård hävdar att en för Rawls enkel teoretisk lösning hade varit att i ursprungspositionen placera kunskap om den egna avundsjukan bakom okunnighetens slöja. I detta instämmer jag också.

Men med tanke på Rawls senare utveckling kan det vara bra att göra ytterligare en reflektion. I boken *Political Liberalism* (1993) har han ersatt sitt i *En teori*

om rättvisa (1971) kantianska och absoluta anslag med mer konstruktivistiska och kulturrelativistiskt tillåtande tankar; ett helt nytt och primitivt begrepp är »resonabla personer». Avundsjuka diskuteras inte alls i den nya boken, men hade Rawls i *En teori om rättvisa* följt Sonnegårds förslag, så hade en diskussion av avundsjuka nog blivit helt nödvändig i *Political Liberalism*. Resonabla personer måste i politisk-ideologiska konfrontationer bortse från avundsjuka.

2.

SONNEGÅRD TYCKS TILL skillnad från Rawls anse att avund är en moralisk känsla. Han skriver först: »Sedan slår han [Rawls], lite oväntat, fast att avund inte är en moralisk känsla!» (s. 19); och sedan talar han om Rawls »lite märkliga påstående att avund inte skulle vara någon moralisk känsla» (s. 20). Denna konflikt kring begreppet avund misstänker jag har sin grund i att Sonnegård inte håller isär »moraliska känslor» och »känslor som är moraliskt förkastliga eller önskvärda». Moraliska känslor som skam och skuld är (som de vanligtvis definieras i filosofi) alltid moraliska *sett inifrån* känslan själv; detta kan men behöva inte alltid vara fallet med moraliskt förkastliga eller önskvärda känslor. Rawls anser, och jag håller helt med: avundsjuka är en moraliskt förkastlig känsla, men avundsjuka innehåller ingen komponent som säger att den som avundas har sina avundade egenskaper eller ägodelar på moraliskt förkastliga grunder. Med indignation förhåller det sig annorlunda; den känslan har som en av sina beståndsdelar en moralisk värdering. Att vara indignerad över en persons

rikedomar är något helt annat än att vara avundsjuk på samme persons rikedomar.

3. RAWLS SÅVÄL SKILJER på avundsjuka och svartsjuka/missunnsamhet som för dem samman. Det sista förbryllar Sonnegård, som skriver att de enligt Rawls »på något (oklart vilket) sätt hör samman» (s. 17). Strax därefter citerar han Rawls, men avbryter citatet inuti en mening: »Vi bör också lägga märke till de icke-moraliska känslor som hör samman med avund, men som inte ska misstas för den. I synnerhet svartsjuka ...» (s. 17). Där Sonnegård har >...> finns Rawls förklaring till hur de nämnda känslorna hör samman. Den avbrutna meningen lyder i sin helhet (kursiv tillagd): »I synnerhet svartsjuka och missunnsamhet är så att säga *omvändningen* av avund.» Rawls anser att avundsjuka och svartsjuka/missunnsamhet är konträra motsatser; detta innebär dels att det är logiskt omöjligt att mot en och samma person samtidigt ha båda typerna av känslor dels att det finns en underliggande likhet.

Rawls skiljer verklig avundsjuka från en naturlig godartad avund som inte vill den avundade något ont. Låt mig på motsvarande sätt skilja en naturlig missunnsamhet mot den som fått något på helt felaktiga grunder från verklig missunnsamhet eller »missunnsjuka». Vad Rawls vill ha sagt om likheten kan då (i sin maskulina form) framställas på följande sätt:

- den avundsjuke vill att den han avundas ska få det sämre, även om han själv härigenom inte får det bättre i något annat avseende än att hans avundsjuka försvinner;
- den svartsjuke/missunnsjuke vill att den han är svartsjuk/missunnsjuk på ska få det sämre (alternativt, inte få det bättre) även om han själv härigenom inte får det bättre i något annat avseende

de än att hans svartsjuka/missunnsjuka försvinner.

Det ur hela mänsklighetens synpunkt negativa med denna typ av känslor inses lätt via exemplet frisk-sjuk. En sjuk person som är avundsjuk på en frisk vill att denne ska bli sjuk, och en frisk som djupt missunnar en annan frisk person hans hälsa vill att denne ska bli sjuk. I båda fallen möter vi fenomenet »försämrå för den andre!»; i fallet avundsjuka får det formen »dra *ner till mig*», i fallet svartsjuka/missunnsjuka får det formerna »knuffa *ner från mig*» och »släpp *inte upp till mig*». Får dessa känslor fritt utlopp och leder till bestående resultat, så blir antalet friska människor mindre än det skulle varit utan dessa (icke-moraliska, men moraliskt förkastliga) känslor.

Rawls reflektioner kring motsatsparet avundsjuka-svartsjuka/missunnsjuka är inte bara tillfälliga sidoreflektioner. En av hans poänger i §§80-81 är att man kan psykologisera på två diametralt olika sätt kring strider om jämlikhet. Man kan, vilket är allmänt noterat, psykologisera bort jämlikhetssträvanden genom att se dem som förtäckta utlopp för avundsjuka. Men man kan också, vilket inte så ofta noteras, psykologisera bort *anti*-jämlikhetssträvanden genom att se dem som förtäckta utlopp för svartsjuka/missunnsjuka. Kopplar man ihop två meningar som Rawls i sin bok skiljt med två sidor får man:

»Många konservativa författare har påstått att jämlikhetstendenser i de moderna sociala rörelserna är ett uttryck för avund. ... Och på liknande sätt skulle man kunna säga till konservativa skribenter att det är ren missunnsamhet när personer med bättre förutsättningar säger nej till de mindre gynnas krav på större jämlikhet.» (*En teori om rättvisa*, s. 497 och 499)

4. RAWLS GÖR I sina funderingar över avundsjukan det helt klart att han inte på minsta sätt förnekar att avundsjuka kan draperas sig i rättvisepatots kläder. Men han insisterar ändå på att det finns ett äkta rättvisepatots. Varifrån kommer då detta? Och varifrån kommer själva det språkliga begrepp »rättvisa» som krävs för att kunna framföra rättvisekrav? Här tycker jag det finns luckor i Rawls argumentering. I *En teori om rättvisa* tar han det explicit för givet (i) att det finns en distinktion mellan ett *begrepp* (»concept») om rättvisa och olika *uppfattningar* (»conceptions») om rättvisa, (ii) att han kan ta själva begreppet för givet, och (iii) att han därför omedelbart kan koncentrera sig på en diskussion av konkurrerande rättvisepuffattningar; i *Political Liberalism* finns detta förgivettagande med implicit.

Men varifrån kommer då det logiskt primära *begreppet* rättvisa? Finns det i en platonisk idévärld? Skapas det s.a.s. ur intet i språket självt på det sätt som t.ex. performativer skapar sig själva? (Exempel: i och genom själva yttrandet »Jag lovar dig att komma» skapas direkt ett löfte, och löften har ett normativt inslag.) Utan att gå in på någon argumentering vill jag säga att jag varken finner den platoniska eller den performativa vägen framkomlig; speciellt inte om man har det rimliga kravet att hitta ett rättvisebegrepp som kan vara handlingsmotiverande utan att vara ressentiment-baserat. För att reda bot på denna situation har jag själv försökt ge ett alternativt svar; till yttermera visso ett som rymms innanför en naturalistisk ontologi och en förhållandevis empiristisk språkfilosofi. Uppsatsen heter »The Concept and Ontology of Justice», och dess slutsats låter sig sammanfattas i följande motto: *Rättvisa är för »mång-inriktad lika välvilja» vad klokhet är för »mång-inriktade själviska behov och önsknningar»*. Precis som klokheten inte i sig själv behöver vara

handlingsmotiverande, eftersom den som objekt har handlingsmotiverande behov och önsknningar, så behöver inte heller ett rättvisesökande i sig självt vara handlingsmotiverande, eftersom det (enligt min analys och mina filosofisk-antropologiska förutsättningar) som objekt har välviljeimpulser. I en värld befolkad av varelsor som helt saknar ursprunglig välvilja tror jag inte att ett ressentiment-fritt rättvisebegrepp kan uppkomma. Men så ser inte vår värld ut.

→

Referenser

- JOHANSSON, INGVAR, »The Concept and Ontology of Justice», Umeå Preprints in Philosophy, vol. 1, 2006, från <http://www.umu.se/philos/forskning/Preprints/ontojustUmePreprint.pdf>.
- RAWLS, JOHN, *En teori om rättvisa*, Göteborg: Daidalos, 1999.
- RAWLS, JOHN, *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press, 1993.
- SONNEGÅRD, JOAKIM, »Avundsjuka och rationalitet i John Rawls *En teori om rättvisa*: några reflektioner», Tidskrift för politisk filosofi, nr 2, 2007.